

Asia: VN/5969/2019

Selvitys ei-kaupallisen sijaissynnytyjärjestelyn sallimisesta

Taustaselvitys

Määritelmät

Oikeusministeriön selvityksessä sijaissynnytyjärjestelyillä tarkoitetaan hedelmöityshoitoja, jotka annetaan sijaissynnytystarkoituksessa. Tällä hetkellä hedelmöityshoitolaki kieltää hedelmöityshoitojen antamisen, mikäli lapsi aiotaan antaa adoptoitavaksi (Laki hedelmöityshoidoista, 22.12.2006/1237, 8 §). Naisten rintama ry huomauttaa, että yksityisin menetelmin toteutettuja sijaissynnytyjärjestelyjä sen sijaan ei Suomen lainsäädännössä ole erikseen kielletty. Sijaissynnytys on nykytilanteessa mahdollinen, jos hedelmöitys tapahtuu yksityisin järjestelyin, synnyttävä äiti luovuttaa lapsen syntymän jälkeen harkinta-ajan puitteissa, isyys vahvistetaan olemassa olevia hallinnollisia prosesseja käyttäen ja isän mahdollisen puolison juridinen side lapseen muodostetaan perheen sisäisellä adoptiolla.

Tieteellinen tutkimustieto

Naisten rintama ry katsoo, että sekä selvityksessä (OM 2023:18) esitellyn että muun tutkimustiedon perusteella jää epäselväksi, millä perusteella ei-kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt tulisi laillistaa Suomessa. Laadukasta tieteellistä tutkimustietoa ei ole saatavilla riittävästi, jotta sijaissynnytysten vaikutuksista lapseen, lapsen synnyttäneeseen naiseen ja aiottuihin vanhempiin voitaisiin tehdä luotettavia johtopäätöksiä.

Merkittävä osa sijaissynnytyjärjestelyitä koskevasta tieteellisestä tutkimuksesta on tehty lääketieteellisestä näkökulmasta. Selvityksessä todetaan, että lääketieteellisiä yksityiskohtia lukuun ottamatta suomalaisista sijaissynnytyjärjestelyiden avulla syntyneistä lapsista ja heidän perheistään tiedetään hyvin vähän. Söderström-Anttilan tutkimusryhmä kuitenkin raportoi jo vuonna 2002, että aineistossa, joka koostui 10:stä Suomessa lapsen syntymään johtaneesta sijaissynnytyjärjestelystä, kahdella sijaissynnyttäjällä oli mielialanvaihteluita ja sopeutumisvaikeuksia välittömästi synnytyksen jälkeen. (OM 2023:18, s. 12)

Ryhmä hedelmöityshoitolääkäreitä Pohjoismaista on julkaissut laajan kirjallisuuskatsauksen, joka perustuu 55:een eri puolilla maailmaa toteutettuun kontrolloituun tutkimukseen

sijaissynnytyjärjestelyihin liittyvistä vaikutuksista sijaissynnyttäjille, lapsille ja lasten perheille. Tutkimusryhmä toteaa, että useimmissa kirjallisuuskatsaukseen sisältyvissä tutkimuksissa on ollut huomattavia metodologisia ongelmia, ja niiden johtopäätöksiin tulee suhtautua varauksella. Katsauksessa todetaan, että vaikka pääsääntöisesti sijaissynnytyjärjestelyt ovat onnistuneet synnyttäjän kannalta hyvin, sijaissynnytyjärjestelyillä on havaittu olevan negatiivisia vaikutuksia sijaissynnyttäjien fyysiseen ja henkiseen terveyteen. Fyysisen terveyden kannalta sijaissynnytyksiin liittyviä riskitekijöitä voivat olla mm. verenpaineongelmat, istukan ennenaikainen irtoaminen ja jopa kohdunpoistot. Katsauksessa ei myöskään ollut käytettävissä aineistoa eri maiden välisistä sijaissynnytyjärjestelyistä tai miespuolisille homopareille järjestelyiden avulla syntyneistä lapsista. (Söderström-Anttila et al., 2015)

Söderström-Anttila et al. (2015) mainitsivat, että sijaissynnytyjärjestelyistä ei tehdyn tutkimuskatsauksen perusteella olisi mainittavaa haittaa järjestelyiden avulla syntyneille lapsille. Kuitenkin nisäkkäiden kiintymyssuhdetta koskevien tutkimusten mukaan lapsen tai poikasen ja synnyttäneen äidin tai emon erottaminen toisistaan pian synnytyksen jälkeen aiheuttaa huomattavaa stressiä varsinkin vastasyntyneelle. Tämä voi vaikuttaa pitkällä aikavälillä negatiivisesti lapsen tai poikasen neurologiseen kehitykseen. (Morgan, Horn & Bergman, 2011) Tällä perusteella esim. vierihoidosta on tehty standardi synnytyslaitoksilla, ja vastasyntyneen pitämistä ihokontaktissa äidin kanssa suositellaan. Sijaissynnytyjärjestelyissä on todennäköistä, että tätä toimintatapaa ei noudateta, jos lapsi luovutetaan pian syntymän jälkeen aiotuille vanhemmille, kuten Suomessa toteutetuissa sijaissynnytyjärjestelyissä ennen vuotta 2007 on toimittu oikeusministeriön vuoden 2012 arviomuistion perusteella (OM 52/2012, s. 19).

Myös tutkimuksessa, jossa seurattiin kolmeakymmentä sijaissynnytyksen avulla syntyneen lapsen perhettä, havaittiin, että sijaissynnytyjärjestelyistä syntyneillä lapsilla oli seitsenvuotiaana huomattavasti suurempia sopeutumisvaikeuksia kuin luovutettujen sukusolujen avulla syntyneillä lapsilla. Golombok et. al. (2013) huomauttavat, että seitsenvuotiaana lapsi alkaa tavallisesti muutoinkin ymmärtää biologisen syntyperänsä merkityksen. Tutkimuksessa pääteltiin, että geneettisen yhteyden puuttuminen kasvattiäitiin voi olla lapselle vähemmän vahingollista kuin se, jos lapsi ei ole kasvattiäitinsä synnyttäjä. (Golombok et. al., 2013)

Sijaissynnytyjärjestelyjä voidaan puolustaa siltä näkökannalta, että lapsia adoptoidaan tai sijoitetaan muuten kotinsa ulkopuolelle, jolloin lapsi myöskin erotetaan tämän synnyttäneestä äidistä (esim. Väestöliitto 2021, s. 1). Lasta ei näissä tapauksissa kuitenkaan eroteta äidistään muutoin kuin hyvin painavista syistä, ja näiden lasten hyvinvoinnin kannalta sijoittaminen kodin ulkopuolelle on edullisempaa kuin kasvaa biologisten vanhempien kanssa. Naisten rintama ry katsoo, että sijaissynnytystoiminnan lähtökohtana on lapsen ja synnyttäneen äidin erottaminen toisistaan, mitä voidaan pitää eettisesti kyseenalaisena sekä lapsen että synnyttäneen äidin hyvinvoinnin kannalta. Molemmat tässä mainitut tutkimukset antavat aihetta huoleen siitä, millaisia vaikutuksia sijaissynnytyjärjestelyillä voi olla näistä järjestelyistä syntyneiden lasten kehitykseen ja henkisen hyvinvointiin. (Morgan, Horn & Bergman, 2011; Golombok et. al., 2013)

Sijaissynnytykset Suomessa

Kuten selvityksessä todetaan, on ilmeistä, että Suomessa toteutettuihin sijaissynnytyjärjestelyihin on liittynyt enemmän ongelmia kuin mitä julkiseen keskusteluun on tuotu esille. Selvityksessä myös esitetään, että toisaalta vuosina 1991–2006 on hoitojen avulla voitu auttaa yli kymmentä lapsettomuudesta kärsivää paria saamaan oma geneettinen lapsi tilanteessa, jossa naisen oma raskaus ei olisi ollut mahdollinen. (OM 2023:18, s. 16–18) Naisten rintama ry katsoo, että on arvovalinta, korostetaanko aiempia sijaissynnytyjärjestelyjä tarkasteltaessa lapsettomalle parille koitunutta hyötyä vai sijaissynnyttäjänä toimineen naisen kokemuksia ja hänelle mahdollisesti koituneita mielenterveydellisiä ja fyysisiä haittoja.

Selvityksessä mainitaan, että suomalaisten tuomioistuinten päätöksissä liittyen ulkomailla tehtyihin sijaissynnytyjärjestelyihin ei ole suurimmassa osassa tapauksista havaittu sijaissynnyttäjän tai lapsen terveydentilaa tai ihmisarvoa loukkaavia piirteitä. Kuitenkaan tuomioistuimet eivät näissä tapauksissa ole katsoneet tarpeelliseksi kuulla sijaissynnyttäjänä toimineita naisia. (OM 2023:18, s. 21) Naisten rintama ry pitää kyseenalaisena, että näiden naisten tilanteesta on tehty johtopäätöksiä kuulematta heitä lainkaan.

Sijaissynnytyksiä koskeva kansainvälinen lainsäädäntö

Selvityksessä todetaan, että monet niistä maista, joissa kaupallinen sijaissynnytyks on sallittua, ovat viime aikoina rajoittaneet sijaissynnytyjärjestelyiden sallimista vain omille kansalaisilleen (OM 2023:18, s. 23). Tästä voidaan implisiittisesti päätellä, että sijaissynnytyjärjestelyihin liittyy monia eettisiä ongelmakohtia. Naisten rintama ry huomauttaa, että Suomelle kulttuurisesti läheisissä maissa, kuten muissa Pohjoismaissa, Virossa ja Saksassa, hedelmöityshoitoihin pohjautuvat sijaissynnytykset on kielletty naisten ja lasten edun nimissä (OM 2023:18, s. 37–41). Lisäksi muualla maailmassa ei-kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden salliminen on johtanut vaatimuksiin kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden sallimiseksi, jollei jopa käytännössä kaupallisiin sijaissynnytyjärjestelyihin (esim. Kreikassa, OM 2023:18, s. 47–49). Naisten rintama ry katsoo, ettei muiden maiden lainsäädännöstä löydy sellaista esimerkkiä, joka puoltaisi ei-kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden sallimista Suomessa.

Kansallinen malli

Rinnasteiset sääntelymallit

Naisten rintama ry:n kanta on, että ei-kaupallisia sijaissynnytyjärjestelyitä varten annettavia hedelmöityshoitoja ei tule sallia Suomessa. Tärkein argumentti ei-kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyiden sallimisen puolesta on, että tämä vähentäisi parien hakeutumista ulkomaille hyödyntämään kaupallista sijaissynnytystoimintaa. Siitä, että näin tapahtuisi, ei kuitenkaan ole näyttöä muualla maailmassa, mikä myös todetaan selvityksessä (OM 2023:18, s. 63). Jää siis epäselväksi, millä perusteella sijaissynnytykset tulisi sallia Suomessa, jos tällaista vaikutusta ei todellisuudessa ole. Lisäksi selvityksessä todetaan, että ei-kaupallisen sijaissynnytystoiminnan salliminen on muualla maailmassa saanut aikaan poliittista painetta sallia myös kaupallinen sijaissynnytystoiminta (OM 2023:18, s. 64).

Sijaissyntytykset on mainittu Euroopan komission ihmiskauppaa koskevassa raportissa vuodelta 2020. Kaupallisten sijaissyntytyksjärjestelyiden kautta tapahtuva ihmiskauppa mainitaan raportissa yhtenä esimerkkinä muusta kuin seksuaalisesta tai työperäisestä hyväksikäytöstä. Raportissa kaupalliset sijaissyntytyksjärjestelyt on ryhmitelty samaan kategoriaan kuin pakotettu kerjääminen tai rikolliseen toimintaan osallistuminen, lapsikauppa, elinkauppa ja laittomat adoptiot. Laittomat adoptiot, lapsikauppa ja sijaissyntyttäjien ihmiskauppa mainitaan raportissa esimerkkeinä uusista ja lukumäärältään kasvavista ihmiskaupan muodoista.

Naisten rintama ry huomauttaa, että toimivana ratkaisuna ihmiskaupan ehkäisemiseksi ei voida pitää ihmiskaupan eri muotojen osittaista laillistamista Suomessa. Selvityksessä todetaan suoraan, että sijaissyntytyksjärjestelyihin liittyy riski sijaissyntyttäjänä toimivien naisten painostuksesta, järjestelyiden kaupallistumisesta ja naisten ruumiillisen itsemäärämisöikeuden kaventumisesta (OM 2023:18, s. 39). Näillä perusteilla on Naisten rintama ry:n mielestä selkeästi nähtävissä, että ei-kaupallisten sijaissyntytyksjärjestelyiden salliminen on naisten oikeuksien kannalta haitallista.

Sijaissyntytyksjärjestelyiden valvonta

Selvityksessä todetaan, että sijaissyntytyksjärjestelyt eivät lain silmissä täysin rinnastu jo olemassa oleviin sääntelymalleihin ja toimintoihin, kuten adoptioon ja hedelmöityshoitoihin, koska järjestely ei todellisuudessa ole vain lasta haluavan parin ja palveluntarjoajan välinen, vaan myös sijaissyntyttäjän intressi on otettava huomioon (OM 2023:18, s. 65–66). Naisten rintama ry katsoo, että on kiitettävää, että selvityksessä esitetään sijaissyntytyksjärjestelyiden kriteerien huomattavaa tiukennusta suhteessa muihin hedelmöityshoitojärjestelyihin. Naisten rintama ry yhtyy nyt lausuttavana olevassa selvityksessä esitettyyn kantaan siitä, että sijaissyntyttäjiä ja lasta haluavia pareja yhdistäviä välitystoimistoja ei tulisi sallia Suomessa (OM 2023:18, s. 72–73).

Valvontaan liittyen selvityksessä esitetään, että hedelmöityshoitoja ja muita palveluita ei-kaupallisia sijaissyntytyksjärjestelyitä varten voisivat Suomessa tarjota niin julkiset kuin yksityiset terveydenhuoltoalan toimijat (OM 2023:18, s. 66–67). Naisten rintama ry kyseenalaistaa, millä tavoin lainsäädännössä varmistetaan, että yksityisten terveydenhuoltoalan toimijoiden käyttäminen ei johtaisi kaupalliseen sijaissyntytystoimintaan tai muutoin eettisesti kyseenalaisiin tilanteisiin. Yksityisten terveydenhuollon toimijoiden ensisijaisena tarkoituksena on tuottaa voittoa (Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624, 5 §), mikä voi luoda näille toimijoille intressin palveluiden kysynnän lisäämiselle. Kysynnän lisääntyminen voi puolestaan johtaa siihen, että valvonta ja järjestelyn osapuolille tarjottava tuki jää terveydenhuollon resurssien puutteen vuoksi vajavaiseksi. Naisten rintama ry huomauttaa, että vaikka sijaissyntyttäjäksi suostuva nainen ei saisi taloudellista voittoa sijaissyntytyksjärjestelystä, sitä saisivat kuitenkin järjestelyjä tarjoavat yksityisen sektorin tahot. Naisten rintama ry kyseenalaistaa, voidaanko tällöin ylipäätään puhua ei-kaupallisesta sijaissyntytystoiminnasta.

YK:n lapsikaupan ja lasten hyväksikäytön erityisraportoiija on raportissaan (15.1.2018) asettanut kriteerit kaupallisten sijaissyntytyksjärjestelyiden valvonnalle. Naisten rintama ry katsoo, että seuraavia raportissa annettuja kriteereitä tulisi noudattaa myös ei-kaupallisten sijaissyntytyksjärjestelyiden laillistamista harkittaessa:

- sijaissynnytyjärjestelyn rahoittamiseen ja terveydenhoitopalveluihin liittyvien järjestelyiden asianmukainen sääntely (kohta 8),

- välityspalveluiden tarkka sääntely (kohta 9; Naisten rintama ry huomauttaa, että välityspalvelut tulisi erikseen kieltää).

Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset

Helsingin hallinto-oikeus on linjannut naispareille annettavia hedelmöityshoitoja koskevassa kiistassa, että adoptioita ja hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön on oltava laajassa mittakaavassa syrjimätöntä (Helsingin hallinto-oikeus, 6.3.2019), minkä lisäksi Väestöliiton lausunnossa vedotaan siihen, että järjestelyn tulee olla syrjimätön (Väestöliitto 2021, 4). Naisten rintama ry katsoo, että syrjimättömyysperiaate voi aiheuttaa sen, ettei sijaissynnytyjärjestelyille annettaville luvulle voida laissa asettaa sijaissynnyttäjän tai järjestelystä syntyvän lapsen oikeuksien kannalta riittäviä kriteereitä aiottuja vanhempia kohtaan.

Oikeusministeriön selvityksessä (OM 2023:18, s. 34) viitataan YK:n lapsikaupan ja lasten hyväksikäytön erityisraportoijan raportissaan (15.1.2018) esittämään luetteloon edellytyksistä, joiden katsotaan olevan välttämättömiä asianmukaisesti säännellylle kaupalliselle sijaissynnytyjärjestelmälle. Vaikka luettelo on kohdistettu kaupalliseen toimintaan, ovat monet luettelon edellytykset yhtä merkityksellisiä myös ainoastaan ei-kaupallisen sijaissynnytystoiminnan sallivissa järjestelmissä. Naisten rintama ry katsoo, että seuraavia sijaissynnytyjärjestelyiden edellytyksiä tulevia vanhempia ja lasta koskien tulisi Suomessa myös huolellisesti harkita, jos ei-kaupallinen sijaissynnytystoiminta halutaan laillistaa:

- yksilöllinen lapsen edun arviointi (kohta 1),

- aiottuja vanhempia koskeva asianmukainen kelpoisuusarviointi (kohta 2),

- lapsen alkuperää koskevan tiedon mahdollistaminen lapselle (kohta 3),

- vanhemmuuteen ja lapsen huoltoon liittyvä arviointi lapsen syntymän jälkeen (kohta 5).

Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset

Nykyisen hedelmöityshoitoja koskevan lain esitöissä todetaan, että sijaissynnytystarkoituksessa annettavien hedelmöityshoitojen salliminen voisi saattaa sellaisen henkilön vaikeaan asemaan, jota pyydetään toimimaan sijaissynnyttäjänä (HE 3/2006 vp; OM 2023:18, s. 19). Jos kysyjä on läheinen,

kieltäytyminen voi olla vaikeaa. Raskauteen ja synnytykseen liittyy aina terveydellisiä riskejä, ja sijaissynnyttäjäjärjestelyihin saattaa liittyä tavallista suurempi synnytyksen jälkeisen masennuksen riski. Jos sijaissynnyttäjänä taas käytettäisiin muuta kuin parille läheistä naista, järjestelyn salliminen saattaisi luoda merkittävän taloudellisen hyväksikäytön riskin.

Väestöliiton lausunnossa sijaissynnytystoiminnan sallimiseksi Suomessa todetaan, että sijaissynnytysjärjestelyitä sallittaessa tulee ensisijaisesti huomioida perustuslaissa annettu määritelmä ihmisarvon loukkaamattomuudesta (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 1 §), ja että lainsäädännössä tulee huomioida Euroopan neuvoston biolääketieteestä ja ihmisoikeuksista solmitun yleissopimuksen kanta liittyen yksilön suostumukseen lääketieteellisiin toimenpiteisiin (24/2010 II luku, 5 artikla). (Väestöliitto 2021, s. 6) Naisten rintama ry yhtyy Väestöliiton kantaan asiassa. Naisten rintama ry katsoo, että Euroopan neuvoston sopimuksessa annetun suostumusta koskevan näkemyksen soveltuvuutta sijaissynnytysjärjestelyihin tulee tarkastella huolellisesti, varsinkin siksi, että kyse on sijaissynnyttäjänä toimivan naisen kannalta pitkäkestoisesta prosessista yksittäisen ja hetkellisen toimenpiteen sijaan. Naisten rintama ry katsoo Väestöliiton tavoin, että naisen antamaan suostumukseen voivat vaikuttaa kulttuuriset ja historialliset seikat, kuten sukupuoliroolit (Väestöliitto 2021, s. 7).

Naisten rintama ry huomauttaa, että selvityksen sijaissynnyttäjää koskevista edellytyksistä (OM 2023:18, s. 71–73) on keskitytty enemmän sijaissynnytysjärjestelyn vaikutukseen sijaissynnyttäjänä toimivan naisen sosiaalisiin suhteisiin ja syntyvän lapsen oikeudelliseen asemaan kuin naisen omaan hyvinvointiin (esim. keskittyminen naisen siviilisäätyn). Naisen siviilisäädyn ja fyysisen terveydentilan lisäksi sääntelyssä tulisi ottaa huomioon se, millaisella kriteeristöllä sijaissynnytysjärjestelyissä voidaan pyrkiä minimoimaan sijaissynnyttäjänä toimivalle naiselle aiheutuva psyykinen haitta. Mahdollisessa uudessa lainsäädännössä naiselle järjestelystä muodostuva ”ylimääräinen terveydellinen haitta” (OM 2023:18, s. 71) tulisi määritellä tarkasti ja pohtia, millaiset henkiset ja fyysiset terveydelliset haasteet voisivat asettaa esteen tai viiveen naisen ryhtymiselle sijaissynnyttäjäksi.

YK:n lapsikaupan ja lasten hyväksikäytön erityisraportoiija (15.1.2018) on esittänyt sijaissynnyttäjää koskevia edellytyksiä kaupallisissa sijaissynnytysjärjestelyissä. YK:n erityisraportoiija toteaa, että valtioiden ei tulisi sallia sijaissynnytysjärjestelyitä koskevien sopimusten automaattista täytäntöönpanoa tai ennen syntymää annettujen vanhemmuuspäätösten tunnustamista, koska nämä edesauttavat lapsikauppaa koskevia käytäntöjä. (OM 2023:18 s. 34) Samoja periaatteita tulisi tarkastella myös ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt mahdollistavaa lainsäädäntöä harkittaessa: Pakkokeinoja ei tulisi soveltaa sijaissynnytyssopimuksiin. Valvonnan tulisi olla vähintään yhtä huolellista kuin kaupallisten sijaissynnytysten kohdalla, jos ei-kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt ylipäättään sallitaan. Naisten rintama ry esittää, että seuraavat raportin vaatimukset sijaissynnyttäjää koskien huomioidaan myös ei-kaupallisten sijaissynnytysten laillistamista harkittaessa:

- sijaissynnytysjärjestelyn ennakoarviointi ennen sijaissynnyttäjän saattamista raskaaksi (kohta 4),

- sijaissyntyttäjän asema äitinä ennen vanhemmuuden mahdollista siirtämistä (kohta 6),

- tietoon perustuvan suostumuksen edellytys kaikissa terveyttä sekä liikkumis- ja matkustusvapautta koskevissa kysymyksissä, mukaan lukien se, että suostumusedellytyksestä ei voi pätevästi luopua etukäteen (kohta 7).

Muut hoidon edellytykset

-

Raskauden kulku ja lapsen syntymä

-

Korvaukset sijaissyntytysjärjestelyistä

Kuten selvityksessä todetaan, ei-kaupallisessa sijaissyntytysjärjestelyssä sijaissyntytäjälle maksettavien korvausten salliminen (kuten lääketieteellisen hoidon kustannusten korvaaminen) aiheuttaa sen, että kaupallisen ja ei-kaupallisen sijaissyntytysjärjestelyn välille on lainopillisesti vaikea luoda erottelua (OM 2023:18, s. 10–11, 34). Korvausten salliminen voisi siis jättää lakiin porsaanreiän, joka voisi mahdollistaa kaupallisen sijaissyntytystoiminnan ja taloudellisen hyväksikäytön.

Esimerkiksi Kreikassa vain ei-kaupalliset sijaissyntytysjärjestelyt ovat laillisia. Synnyttäjälle aiheutuvista kuluista ja ansionmenetyksistä maksettavat korvaukset eivät saa lain mukaan ylittää 10 000 euroa. Rajoituksesta huolimatta epäviralliset palkkiot ovat yleisiä, ja sijaissyntytjä voi saada korvauksena palvelustaan arvioiden mukaan 20 000–40 000 euroa. Kreikassa on myös ryhdytty vaatimaan kaupallisten sijaissyntytysten sallimista virallisesti. (OM 2023:18, s. 47–49)

Naisten rintama ry kyseenalaistaa sen, millä tavoin Suomessa voidaan varmistaa, ettei ei-kaupallisten sijaissyntytysjärjestelyiden ja niistä maksettavien korvausten salliminen johda Kreikan esimerkin tapaan käytännössä kaupallisten sijaissyntytysjärjestelyiden sallimiseen, etenkin jos sijaissyntytäjänä toimiva nainen ei samanaikaisesti ole lapsen aiotuille vanhemmille ennestään tuttu.

Vanhemmuuden vahvistaminen ja jälkikäteinen tuki

Lapsettomuus- ja sateenkaarijärjestöt Väestöliiton tuella ovat vuonna 2021 esittäneet mallia, jossa solmitaan sijaissyntytys sopimus (Väestöliitto 2021, s. 5). Näiden järjestöjen lausunnoissa jää epäselväksi se, halutaanko näiden sopimusten olevan päteviä niin, että riitatilanteessa ne pannaan toimeen pakkokeinoin tai että synnyttänyt äiti voidaan haastaa sopimusrikkomuksesta, jos hän ei luovuta lasta. Oikeusministeriön selvitys toteaa, että mm. vanhemmuuslain 2 § perusteella ei voida luoda mallia, johon sovellettaisiin pakkokeinoja. Naisten rintama ry jakaa oikeusministeriön kannan ja toteaa, että mahdollisen lain ja siihen liittyvän sääntelyn tulee varmistaa, että sijaissyntytäjänä

toimivalla naisella on viime kädessä oikeus päättää siitä, haluaako nainen itse pitää synnyttämänsä lapsen (OM 2023:18, s. 75, 78).

Sijaissynnytysjärjestelyiden osapuolille annettavan jälkikäteisen tuen osalta Naisten rintama ry huomauttaa, että jo nykyisellään terveydenhuollon palvelut, kuten mielenterveyspalvelut, kärsivät resurssien vähydestä. Palveluita ei tälläkään hetkellä ole riittävästi saatavilla kaikille, jotka niitä tarvitsevat. Sijaissynnytysjärjestelyiden salliminen lisäisi näiden palveluiden tarvetta entisestään. Synnytyksen jälkeisen masennuksen riski on suurempi niillä äideillä, jotka luopuvat lapsestaan, joten synnyttävän äidin tuen tarve on ilmeinen. Myös syntynyt lapsi sekä aiotut vanhemmat tarvitsisivat erityistä tukea. Mielenterveyteen liittyvien riskien lisäksi myös synnyttävän äidin fyysiseen terveyteen liittyy riskejä, jotka voivat toteutuessaan vaatia lyhyt- tai pitkäaikaista hoitoa. Naisten rintama ry haluaakin kyseenalaistaa, voidaanko oikea-aikaiset ja riittävät tukitoimet taata kaikille osapuolille ja onko perusteltua luoda lainsäädännön keinoin tilanne, jossa tarvetta resurssipulasta kärsiville terveydenhuollon palveluille tietoisesti lisätään.

Ehdotuksen vaikutukset

Ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden sallimista puolletaan sillä perusteella, että se vähentäisi hakeutumista kaupallisiin sijaissynnytysjärjestelyihin ulkomaille. Selvityksen mukaan on kuitenkin havaittu, että esimerkiksi Englannissa ja Walesissa sijaissynnytysjärjestelyiden salliminen ei ole estänyt tai vähentänyt aiottujen vanhempien hakeutumista kaupallisten sijaissynnytystoiminnan pariin ulkomailla. Ulkomaisia palveluita on käytetty esimerkiksi silloin, kun pari ei ole löytänyt kotimaastaan ei-kaupalliseen järjestelyyn suostuvaista sijaissynnyttäjää. (OM 2023:18, s. 52). Ei-kaupallisten sijaissynnytysten laillistamisen on lisäksi havaittu lisäävän kaupallisia lieveilmiöitä, kuten sijaissynnyttäjälle maksettuja epävirallisia palkkioita. Tämä kehitys on nähtävissä jo esimerkiksi Englannissa ja Kreikassa (OM 2023:18, s. 47–49, 52, 64). Kun kaupallisten lieveilmiöiden olemassaolo on näissä maissa tunnistettu, on yhteiskunnallinen paine kasvanut myös kaupallisten järjestelyiden sallimiseksi.

Naisten rintama ry katsoo, että Suomessa vastaavat ilmiöt olisivat mahdollisia. Ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden salliminen Suomessa ei käytännön tasolla estäisi tai välttämättä edes vähentäisi kansainvälisiä tai kaupallisia järjestelyjä. Salliva lainsäädäntö antaisi lisäksi moraalisen viestin siitä, että kaikenlaiset sijaissynnytysjärjestelyt ovat varteenotettavia vaihtoehtoja lapsen saamiseksi. Ottaen huomioon sen, että sijaissynnytysjärjestelyt ovat jo Suomessa mahdollista tiettyjen ehtojen täytyessä, olisi kyseenalaista luoda Suomeen tilanne, jossa saatettaisiin edesauttaa epäeettiseksi nähtyjen kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden lobbaamista ja laillistamista.

Naisten rintama ry katsoo, että ei-kaupallisten sijaissynnytysten sallimista tulee tarkastella siitä näkökulmasta, miten ne vaikuttavat sukupuolten eli miesten ja naisten väliseen tasa-arvoon, sillä sijaissynnytysjärjestelyissä suurimmat haitat ja terveydelliset riskit lankeavat sijaissynnyttäjinä toimiville naisille.

Muuta kansallisesta mallista

Muuta

Muuta lausuttavaa

Suomi on sitoutunut mm. CEDAW-yleissopimuksessa takaamaan omalla lainsäädännöllään sen, että naiset ovat tasavertaisessa asemassa miesten kanssa. Tämä ulottuu kaikenlaiseen naiseen kohdistuvaan ihmiskauppaan sekä naiseen kohdistuvaan syrjintään perhesuhteisiin liittyen, kuten selvityksessä todetaan. (OM 2023:18, s. 34–35) Selvityksessä todetaan myös, että Euroopan parlamentti tuomitsee vuoden 2015 ihmisoikeusraportissaan sijaissynnytystoiminnan. Euroopan parlamentin raportin mukaan sijaissynnytyksissä on kyse naisten ihmisarvoa alentavasta toiminnasta, jossa naisen keho ja sen lisääntymisbiologisia ominaisuuksia tuotteistetaan. Naisten ja miesten välisten väliseen tasa-arvoon tähtäävän kansainvälisen lainsäädännön näkökulmasta ei-kaupallistenkaan sijaissynnytysten salliminen ei ole ongelmatonta. Myös ei-kaupallisessa sijaissynnytyksessä naisen keho välineistetään. Sijaissynnytysjärjestelyiden salliminen asettaa naiset lainsäädännöllisesti eriarvoiseen asemaan miehiin nähden.

Suomessa jo toteutettuihin sijaissynnytysjärjestelyihin on liittynyt enemmän ongelmia kuin mitä julkiseen keskusteluun on tuotu esille. Nämä järjestelyt saattavat aiheuttaa sijaissynnyttäjänä toimineelle naiselle vakaviakin mielenterveyden ongelmia, kuten tavallista suuremman riskin synnytyksen jälkeiselle masennukselle. Lisäksi raskauteen ja synnytykseen liittyy aina terveydellisiä riskejä. Myöskään ministeriön esille tuomaa taloudellisen hyväksikäytön riskiä sekä emotionaalisen painostuksen mahdollisuutta ei voida pitää naisten oikeuksien kannalta positiivisena.

Naisten rintama ry huomauttaa, että sijaissynnytysjärjestelyitä ei tälläkään hetkellä ole Suomessa kielletty, jos hedelmöitys tapahtuu yksityisin järjestelyin, synnyttävä äiti luovuttaa lapsen syntymän jälkeen harkinta-ajan puitteissa, isyys vahvistetaan olemassa olevia hallinnollisia prosesseja käyttäen ja isän mahdollisen puolison juridinen side lapseen muodostetaan perheen sisäisellä adoptiolla. Tällä perusteella ei siis voida katsoa, että Suomen nykyinen lainsäädäntö ei lainkaan mahdollistaisi altruistisia ja ei-kaupallisia sijaissynnytysjärjestelyitä, vaan niitä on rajoitettu hedelmöityshoitojen antamisen suhteen.

Selvityksessä annettujen faktojen perusteella on todennäköistä, että toivotut positiiviset seuraukset ei-kaupallisista sijaissynnytysjärjestelyistä eivät tule toteutumaan. Ainoaksi perusteluksi ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden sallimisen puolesta jää se, että lasta haluavan pariskunnan toiveet arvioidaan synnyttävän naisen oikeuksia ja kehollista itsemääräämisoikeutta tärkeämmiksi. Naisten rintama ry huomauttaa, että lapsen saaminen ei ole ihmisoikeus. Myös selvityksessä todetaan, että oman biologisen lapsen saaminen ei ole subjektiivinen oikeus, jonka toteuttamisesta julkisen terveydenhuoltojärjestelmän tulisi vastata (OM 2023:18, s. 11). Tätä vastoin naisten kehollinen itsemääräämisoikeus sekä miesten ja naisten välinen tasa-arvo katsotaan sekä kansainvälisessä että kansallisessa lainsäädännössä olennaiseksi ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Naisten rintama ry katsoo, että sukupuolten tasa-arvon ja ihmisoikeuksien kannalta on edullisempää, jos hedelmöityshoitojen antamista ei-kaupallisia sijaissynnytyksiä varten ei sallita Suomessa.

Huovila Maiju
Naisten rintama ry